

مختصر معجم البلدان لياقوت: صفى الدين عبدالمومن بن عبد الحق (م. ۷۳۹ق.)، به کوشش على محمد البجاوى، بيروت، دار الجيل، ۱۴۱۲ق؛ المعالم الاشيرة: محمد محمد حسن شراب، بيروت، دار القلم، ۱۴۱۱ق؛ معجم البلدان: ياقوت بن عبدالله الحموى (م. ۲۶ق.)، بيروت، دار صادر، ۱۹۹۵م؛ معجم ما استجم من اسماء البلاد و المواقع: عبدالله بن عبدالعزيز البكرى (م. ۴۸۷ق.)، به کوشش السقا، بيروت، عالم الكتب، ۱۴۰۳ق؛ المغازى: محمد بن عمر الواقدى (م. ۲۰۷ق.)، به کوشش مارسدن جونس، بيروت، مؤسسة الاعلمى، ۱۴۰۹ق؛ المغامن المطابىه: محمد بن يعقوب فیروزآبادی (م. ۸۱۷ق.)، به کوشش حمد الجassi، الرياض، دار اليمامة، ۱۳۸۹هـ؛ موسوعة مرآة العرمين الشريفين: ابوب صبرى باشا (م. ۱۲۹۰ق.)، القاهرة، دار الأفاق العربية، ۱۴۲۴ق؛ وفاء الوفاء بأخبار دار المصطفى: على بن عبدالله السمهودى (م. ۹۱۱ق.)، به کوشش محمد محى الدين عبدالحميد، بيروت، دار الكتب العلمية، ۲۰۰۶م.

على احمدى ميرأقا

چاه رُومه: از چاههای مشهور و متبرک مدینه

چاه رومه از چاههای هفت گانه متبرک است که در شمال غرب مدینه و در قسمت شمال شرقی وادی عقیق^{*} قرار دارد.^۱ به

^۱. نک: اطلس تاریخ اسلام، ج. ۱، ص. ۳۰۶.

بن کثیر (۷۰۰-۷۷۴ق.)، بيروت، مكتبة المعارف، ۱۴۱۱ق؛ تاریخ المدينة المنورة: عمر بن شبه التمیری (م. ۲۶۲ق.)، به کوشش فہیم محمد شلتوت، قم، دار الفکر، ۱۴۱۰ق؛ تذكرة بالاخبار عن اتفاقات الاسفار (رحلة ابن جبیر): محمد بن احمد بن جبیر (م. ۱۴۰ق.)، ابوظبی، بيروت، المؤسسة العربية دارالسویدی، ۲۰۰۸م؛ حجاز در صدر اسلام: صالح احمد العلي، ترجمه عبدالمحمد آيتی، تهران، مشعر، ۱۳۷۵ش؛ الرحلات المغربية والأندلسية: عواطف محمد يوسف نواب، الرياض، مكتبة الملك فهد، ۱۴۱۷ق؛ رحلة ابن بطوطه (تحفة الناظار في غرائب الانصار و عجائب الاسفار): ابن بطوطه (۷۷۹ق.)، تحقيق عبدالهادی تازی، رباط، اکادیمیه الملکه المغریبیه، ۱۴۱۷ق؛ الروض الانف في شرح السيرة النبوية لابن هشام: عبدالرحمن بن عبدالله السهیلی (م. ۵۸۱ق.)، به کوشش عبدالرحمن الوکیل، بيروت، دار احیاء التراث العربي، ۱۴۱۲ق؛ سبل المهدی والرشاد في سیرة خیر العباد: محمد بن یوسف الشمس الشامی (م. ۹۴۲ق.)، به کوشش عادل احمد عبدالمحجود و على محمد معوض، بيروت، دار الكتب العلمية، ۱۴۱۴ق؛ سفرنامه سيف الدولة (سفرنامه مکه)، سيف الدوّله سلطان محمد (قرن ۱۴ق.)، تهران، نشر نی، ۱۳۶۴ش؛ سفرنامه فرهاد میرزا (هداية السبيل و کفاية الدليل): فرهاد میرزا معتمد الدولة، تصحیح غلام رضا طباطبائی، تهران، علمی، ۱۳۶۶ش؛ سفرنامه میرزا محمد حسین فراهانی: محمد حسین فراهانی (قرن ۱۴ق.)، به کوشش گلزاری، تهران، فردوسی، ۱۳۶۲ش؛ مراصد الاطلاع على اسماء الامکنه و البقاع: و هو

آب مدینه با مزاج مهاجران سازگار نبود و با توجه به این که آب چاه رومه، به ویژه در غیر فصل های بارندگی، از منابع تأمین آب مدنیان به شمار می آمد، صاحب چاه آب را به بهای گرافی به آنان می فروخت. پیامبر ﷺ به وی پیشنهاد کرد که در مقابل چشمها در بهشت آن را واگذار کند. ولی او با اشاره به عیال وار بودن، از پذیرش آن امتناع کرد. عثمان بن عفان، با شنیدن تمایل پیامبر ﷺ برای خرید چاه توسط مسلمانان^۱، چاه را خریداری، و آب آن را وقف کرد.^۹ برخی خرید چاه را در دو مرحله دانسته اند که در مرحله اول، چاه یک روز در اختیار صاحب قبلی و روز دیگر مورد استفاده مسلمانان بوده است.^{۱۰}

منابع رقم های مختلفی، همچون ۲۰ تا ۳۵ هزار درهم و در نقلی دیگر ۴۰۰ دینار را به عنوان مبلغ پرداختی عثمان، برای خرید چاه، بیان کرده اند.^{۱۱} عثمان در محاصره مخالفان به سال ۳۵ق. خرید و وقف چاه رومه را از کارهای برجسته خویش عنوان کرد.^{۱۲}

احتمال، دلیل نامگذاری، واقع شدن در زمینی به همین نام^۱ یا نسبت آن به شخصی به نام رومه غفاری است.^۲

بر اساس گزارشی، تبع اسعد حمیری^{*} (از پادشاهان یمن در نیمه اول قرن ۵م)، هنگام اقامت در مدینه، از بدی آب چاهی که خود حفر کرده بود و به بئرالملک شهرت داشت، شکوه کرد. زنی از بنی زریق، از تیره های خزر، آب چاه رومه را برایش آورد و وی به تلافی، ثروتی فراوان بدو بخشید.^۳ اگر این خبر صحیح باشد، چاه قدمتی دیرینه دارد. برخی آب آن را گواراترین آب منطقه عقیق مدینه دانسته اند.^۴ گزارش هایی از استفاده مکرر پیامبر ﷺ از آب این چاه و نیز متبرک نمودن آن وجود دارد.^۵

برخی مالک اولیه آن را شخصی یهودی می دانند.^۶ گزارش های دوره های بعد درباره وجود آثاری از عبادتگاهی کهن، متعلق به یهودیان در کنار چاه^۷ می تواند مؤید این نظر باشد.

۸. صحیح البخاری، ج، ۳، ص: ۷۴؛ المغنى، ج، ۴، ص: ۲۰۱.
۹. الطبقات، ج، ۱، ص: ۵۰۶؛ الاماكن، ص: ۱۰۲.
۱۰. تاریخ معالم المدینه، ص: ۲۵۸.
۱۱. نک: الطبقات، ج، ۱، ص: ۵۰۶؛ الاستیعاب، ج، ۳، ص: ۱۰۴۰؛ وفاه الوفا، ج، ۳، ص: ۱۳۶.
۱۲. سنن النسائي، ج، ۲، ص: ۴۷؛ مسنـد الإمام احمد بن حنبل، ج، ۱، ص: ۵۹، ۷۰؛ تاریخ المدینه، ج، ۱، ص: ۱۵۲.

۱. معجم البلدان، ج، ۳، ص: ۱۰۴.
۲. الاماكن، ص: ۱۰۲؛ تاریخ معالم المدینه، ص: ۲۵۷.
۳. معجم البلدان، ج، ۱، ص: ۳۰۰؛ وفاه الوفا، ج، ۳، ص: ۱۳۸.
۴. البلدان، ص: ۸۳؛ الامكنته و المياه، ج، ۱، ص: ۵۲۰.
۵. الطبقات، ج، ۱، ص: ۵۰۴؛ انساب الاشراف، ج، ۱، ص: ۵۳۶.
۶. الاستیعاب، ج، ۳، ص: ۱۰۳۹.
۷. المعارف، ص: ۱۹۲؛ الاستیعاب، ج، ۳، ص: ۱۰۳.

(حدود ۴ متر) و عمق آن ۱۸ ذرع (حدود ۹ متر) گزارش شده که عمق آب آن حدود یک متر بوده است.^۸

در اوائل قرن هشتم هجری، چاه به جهت بی توجهی ویران شده و تنها اثری از آن بر جای مانده بود^۹ تا این که در سال ۷۴۸ق. قاضی مکه، احمد بن محمد طبری، هنگام زیارت مدینه، با هزینه شخصی، به تعمیر چاه و بالابدن دیواره آن در حدود یک متر همت گمارد و با لایروبی چاه، موجب افزایش آب آن شد.^{۱۰} در دوره عثمانی، چاه لایروبی، و دورچینی آن بازسازی شد. در این دوره قطر چاه ۴ متر و عمق آن ۱۲ متر گزارش شده است. در کنار چاه حوضی ساخته و حجره ای هم برای استراحت قرار داده شده بود.^{۱۱}

چاه رومه، در دوره سعودی، بار دیگر مورد توجه قرار گرفت و بازسازی شد. (تصویر شماره ۲۳) همچنین در کنار آن مزارعی ایجاد شد که به مزرعه رومه مشهورند.^{۱۲} علی حافظ، از مینه‌شناسان معاصر، چاه را کم آب و در

در دوره عثمان، این چاه، به نام چاه عثمان شهرت یافت.^۱ روایت‌های متعددی درباره فضیلت چاه رومه و رابطه آن با عثمان، در منابع وجود دارد^۲ مانند نسبت حفر چاه به عثمان و بهشتی بودن حفر کننده آن با وعده پیامبر ﷺ، یا بهترین وقف خواندن آن از جانب ایشان^۳ و نیز دعای آن حضرت مبنی بر وجوه بهشت بر عثمان به جهت این وقف.^۴ این شبہ ماجرای خرید چاه رومه در دوره حکومت عثمان روی داده، و هزینه آن از بیت المال پرداخت شده است.^۵

این چاه به جهت شهرت و گوارا بودن آب آن، مورد توجه بیشتر جغرافی دانان و مینه‌شناسان قرار گرفته است. در قرن سوم، مردم مدینه، در بخشی از سال از آب این چاه استفاده می‌کردند.^۶ در قرن چهارم نیز، از آب این چاه، برای سیراب کردن مردم در مسجدالنبی استفاده می‌شد.^۷ در قرن هفتم، چاه، سنگ‌چین و قطر آن ۸ ذرع^۸

۱. الاستذکار، ص ۶۶۶ معجم ما استعجم، ج ۴، ص ۱۲۵.

۲. نک: تاریخ مدینه دمشق، ج ۳، ص ۳۲۱، ۳۲۵.

۳. اثارة الترغيب، ج ۲، ص ۳۶۸.

۴. الطبقات، ج ۱، ص ۵۰۶.

۵. تاریخ المدینه، ج ۱، ص ۱۵۳-۱۵۴.

۶. ع الاعلاق النفیسه، ص ۳۱۳.

۷. المناسک، ص ۴۲۱.

۸. الدرة التمينة، ص ۶۳.

۹. التعريف بما أنسَتَ الْهَجْرَةِ، ص ۱۵۹.

۱۰. المغامن المطابق، ج ۴، ص ۶۴۴ وفاء الوفاء، ج ۳، ص ۱۳۹:

اتحاف الورى، ج ۳، ص ۲۳۵.

۱۱. مرآة الحرمين، ج ۱، ص ۴۲۹-۴۳۰.

۱۲. بتر رومه، ص ۱۰.

تضمنه الموطا من معانی الرأى و الآثار و شرح ذلك كله بالايحاز والاختصار): يوسف بن عبدالله بن عبدالبر (٤٦٣-٣٦٨ق.)، به کوشش سالم محمد عطا و علی محمد معموض، بيروت، دار الكتب العلميه، ١٤٢١ق؛ الاستيعاب فى معرفة الاصحاب: يوسف بن عبدالله بن عبدالبر (٤٦٣-٣٦٨ق.)، تحقيق على محمد الجاوي، بيروت، دار الجيل، ١٤١٢ق؛ اطلس تاريخ اسلام: گروه نویسندهان، زیر نظر عزيز خوشوقت، تهران، تکا، ١٣٨٩ش؛ الاعلاق النفيسيه: احمد بن عمر بن رسته (م.قرن ٣ق.)، بيروت، دار صادر، ١٨٩٢م؛ الاماكن او ما اتفق لفظه و افترق مسماه من الامكنه: محمد بن موسى الحازمي (٥٨٤م.ق.)، به کوشش حمد الجاسر، بي تا، انساب الاشراف: احمد بن يحيى البلاذري (٢٧٩م.ق.)، به کوشش محمد باقر محمودي، بيروت، مؤسسه الاعلمي، ١٣٩٤ق؛ البلدان: ابن الفقيه احمد بن محمد بن اسحاق (م.٣٦٥ق.)، به کوشش يوسف الهادي، بيروت، عالم الكتب، ١٤١٦ق؛ بتر رومه: عبدالله بن محمد الجيلي، جده، شركة المدينة المنورة، ٤١٧ق؛ تاريخ المدينة المنوره (اخبار المدينة النبويه): عمر بن شبه التميري (٢٦٢م.ق.)، به کوشش فهيم محمد شلتوت، قم، دار الفكر، ١٤١٠ق؛ تاريخ مدينة دمشق: علي بن الحسن بن عساكر (م.٥٧١م.ق.)، به کوشش على شيري، بيروت، دار الفكر، ١٤١٥ق؛ التعريف بما آنست الهجره من معالم دارالهجره: محمد بن احمد المطري (٧٤١م.ق.)، به کوشش الرحيلي، رياض، دار الملك عبدالعزيز، ١٤٢٦ق؛ الدرة التمينه: محمد بن التجار، (م.٤٣ع.)، به کوشش حسين شكري، بيروت، دار الارقم؛ سنن

حال خشک شدن وصف کرده، به گفته وي، چاه و زمين های اطراف آن در اختیار سازمان اوقاف مسجدالنبي بوده است.^۱ پس از آن، سازمان اوقاف، چاه و زمين ها را به وزارت کشاورزی اجاره داد و آن وزارت، مزارع نمونه کشاورزی در آن جا ایجاد کرد. روی چاه رومه تلبهای برای خارج کردن آب قرار داده اند. در دیداری که در سال ١٤٢٤ق. از مزرعه و چاه رومه شده، اطراف چاه، با نردهای آهنی، پوشانده شده است؛ به گفته مهندس ناظر، عمق چاه به ٣٥ متر افزایش یافته و از آب آن، در آبیاری مزرعه، استفاده می شود. کنار چاه مسجدی قدیمی وجود دارد که گویا در دوره عثمانی ساخته شده است.^۲

» منابع

اتحاد السورى: عمر بن محمد بن فهد (٨٨٥م.ق.)، به کوشش عبدالکريم، مكه، جامعة ام القرى، ١٤٠٨ق؛ آثار المدينة المنوره: عبدالقدوس الانصارى، مدینه، المكتبه السلفيه، ١٣٩٣ق؛ اثارة الترغيب والتشويق الى المساجد الثلاثة و البيت العتيق: محمد بن اسحاق الخوارزمي (م.٨٢٧م.ق.)، به کوشش محمد حسين الذهبي، مكه، مكتبه نزار مصطفى الباز، ١٤١٨ق؛ الاستذكار (الجامع لماذهب فقهاء الامصار و علماء الاقطار فيما

۱. فصول من تاريخ المدينة، ص ١٩٢.

۲. بتر رومه، ص ١١-١٢؛ آثار المدينة، ص ٢٤٥-٢٤٤.

چاه زمزم → چاه اهاب

چاه زناتیه → چاه انس بن مالک

چاه سعد بن خیشم → چاه غرس

چاه سقیا: از چاه‌های مدینه در وادی بطحان

چاه سقیا از چاه‌های هفت گانه مدینه بود که به وسیله پیامبر ﷺ متبرک گردید. این چاه، در میانه وادی بطحان و در مکانی به نام سقیا قرار داشت.^۱ واژه سقیا از سُقَى به معنای نوشاندن است و وجه نامگذاری چاه سقیا را از جهت نوشاندن آب گوارا به دیگری دانسته‌اند.^۲

گزارشگران نه تنها موقعیت دقیق چاه سقیا را مشخص نکرده‌اند، بلکه همنامی با مکان‌های دیگر در مدینه و اطراف آن، بر ابهام محل چاه سقیا افزوده و گاه به خلط و آیینه‌گری اطلاعات این مکان‌های همنام و متفاوت انجامیده است. مکانی نیز در وادی فرع^۳ (۱۵۰ کیلومتری مدینه)^۴، نیز چاهی به نام بقوع در منطقه نقب بنی دینار

النسائی: احمد بن علی النسائی (۲۱۵-

۳۰۰ق.)، تحقیق صدقی جمیل العطار، بیروت،

دار الفکر، ۱۳۴۸ق؛ صحیح البخاری: محمد بن

اسمعاعیل البخاری (۲۵۶م-۲۵۷ق)، به کوشش

عبدالعزیز بن عبدالله بن باز، بیروت، دار الفکر،

۱۴۰۱ق؛ الطبقات الکبری: محمد بن سعد

(۲۳۰م-۲۳۱ق)، بیروت، دار الصادر، ۱۴۰۹ق؛

فصل من تاریخ المدینة المنوره: علی حافظ،

جده، شرکة المدینة المنوره، ۱۴۱۷ق؛ مرآة

الحرمین: ابراهیم رفت باشا (۱۳۵۳ق)، قم،

المطبعة العلمیه، ۱۳۴۴ق؛ مستند الامام احمد

بن حنبل: احمد بن حنبل (۲۴۱م-۲۴۱ق)، بیروت،

دار الصادر، بی‌تا؛ المعارف: ابن قتیبه دینوری

(۲۷۶-۲۷۶ق)، به کوشش ثروت عکاشه، قم،

شریف رضی، ۱۳۷۳ش؛ معجم البلدان: یاقوت

بن عبدالله الحموی (۶۴۶م-۶۴۶ق)، بیروت، دار

صادر، ۱۹۹۵م؛ معجم ما استعجم من اسماء

البلاد و المواقع: عبدالله بن عبدالعزیز البکری

(۴۸۷م-۴۸۷ق)، به کوشش السقا، بیروت، عالم

الكتب، ۱۴۰۳ق؛ المخانم المطابه: محمد بن

یعقوب فیروزآبادی (۱۷۱۷م-۱۷۱۷ق)، مدینه، مرکز

بحوث و دراسات المدینه، ۱۴۲۳ق؛ المغنی:

عبدالله بن قدامه (۶۴۰م-۶۴۰ق)، بیروت، دار الكتب

العلمیه؛ المنساک و اماكن طرق الحج: ابواسحاق

الحربی (۲۸۵م-۲۸۵ق)، به کوشش حمد الجاسر،

ریاض، دار الیمامه، ۱۴۰۱ق؛ وفاء الوفاء باخبر

دار المصطفی: علی بن عبدالله السمهودی

(۹۱۱م-۹۱۱ق)، به کوشش محمد محیی الدین

عبدالحمید، بیروت، دار الكتب العلمیه، ۲۰۰۶م.

حسن حیدری

۱. وفاء الوفاء، ج.۳، ص.۱۴۷؛ ج.۴، ص.۱۵۷؛ الجواهر الثمينة، ص.۹۵.

۲. معجم البلدان، ج.۳، ص.۲۲۸.

۳. معجم البلدان، ج.۳، ص.۲۲۸.

۴. فرهنگ اعلام جغرافیایی، ص.۳۰۵.